

Bör antaganden vara orealistiska?

NIKLAS JAKOBSSON

REPLIK I ett tidigare nummer av denna tidskrift diskuterar Jan Tullberg fenomenet ekonomisk imperialism (Tullberg 2006). I ett kort avsnitt tar han upp ekonomers fokusering på prognoser och menar att detta inte är ett stort problem för forskningen. Jag kan till viss del hålla med om detta men anser att det finns en risk att ekonomer tillhandahåller prognoser och policyrekommendationer på områden där forskningen faktiskt inte håller för det.

Som Tullberg påpekar personifierar Milton Friedman (1953) detta instrumentalistiska angreppssätt inom den ekonomiska forskningen. Enligt instrumentalismen är målsättningen med vetenskapen att skapa teorier som kan förutsäga verkligheten. En teoris förklaringsförmåga är därför inte det viktiga; teorier ska i stället bedömas utifrån hur bra de är på att förutsäga saker. Hur väl de antaganden som görs stämmer överens med verkligheten är därför inte intressant; det är snarare deras tillämpbarhet som är avgörande.

Friedman menar att vetenskapens mål är att utveckla teorier eller hypoteser som kan förutsäga händelser som ännu inte observerats. Härigenom är det enda relevanta testet av huruvida en teori är riktig om dess förutsägelser stämmer överens med verkliga erfarenheter. Vidare kan en teori i egentlig mening aldrig bevisas; man kan däremot misslyckas med att motbevisa densamma. Ett problem här är också att observerade fakta aldrig är oändliga, något som möjliga hypoteser alltid är. Detta innebär att om en hypotes är överensstämmande

med empirin så kommer det alltid att finnas oändligt många hypoteser som är lika möjliga. Med anledning av detta kommer alltid valet av teori att vara godtyckligt. Friedman lyfter vidare fram att användningen av kontrollerade experiment i samhällsvetenskapen är mycket svårare än inom naturvetenskapen. Han menar dock att detta faktum inte är ett oöverstigligt hinder för att testa förutsägelserna av en teori.

Friedman argumenterar starkt emot att bedöma en teori utifrån hur väl dess antaganden stämmer överens med empirin och menar att en teori eller modell kan vara utomordentligt bra på att förutsäga händelser samtidigt som dess antaganden är mycket dåliga beskrivningar av verkligheten. Friedman (1953, s 14–15) skriver: "A hypothesis is important if it 'explains' much by little... To be important, therefore, a hypothesis must be descriptively false in its assumptions... the relevant question to ask about the 'assumptions' of a theory is not whether they are descriptively 'realistic', for they never are, but whether they are sufficiently good approximations for the purpose in hand".

En viktig fråga är hur vi ska avgöra om en modell kan sägas vara bra eller ej; Friedman betonar här två avgörande faktorer. Den första är om en annan modell är bättre på att förutsäga händelser och samtidigt är jämförbar med den ursprungliga modellen i övrigt. Den andra är när en modell är bättre på att förutsäga saker men endast till en högre kostnad. Nyttan från bättre förutsägelser måste alltså vägas mot kostnaderna för att nå dem. Friedman menar alltså att antaganden om att exempelvis individer är rationella och att företag maximerar sin vinst inte ska bedömas utifrån huruvida det de facto är så utan utifrån hur bra teorierna med dessa antaganden förutser verkliga händelser. Vi kan då se det som att individer agerar *som om* de

Niklas Jakobsson är doktorand i nationalekonomi vid Göteborgs universitet. Hans forskningsintresse rör främst offentlig ekonomi. niklas.jakobsson@handels.gu.se

Tack till Bo Sandelin för värdefulla kommentarer.

var rationella och företag *som om* de var vinstmaximerare.

Enligt Torrance (2001) är det inte självklart att detta tillvägagångssätt är det bästa; falska premisser kan generera såväl sanna som falska slutsatser emedan sanna premisser endast genererar sanna slutsatser. På områden där vår förståelse av verkligheten är låg är därför premissernas eller teoriernas sanningshalt av större vikt. Eftersom instrumentalisten vill att teorier ska utvärderas efter huruvida de tillhandahåller goda förutsägelser är det intressant att notera att ekonomiska teorier generellt sett är ganska dåliga på att förutse utvecklingen. Utifrån detta kan den instrumentalistiska ansatsen ifrågasättas inom nationalekonomin (Lawson 2001). Också McCloskey (1983) har ifrågasatt möjligheterna att göra förutsägelser inom nationalekonomin. Enligt detta synsätt krävs förståelse för kausala samband vilket är mycket svårt att skaffa med hjälp av orealistiska antaganden.

Pålsson Syll (2001) menar att instrumentalisten inte bryr sig om att en teori kan producera korrekta svar på felaktiga grunder eller att en teori bara är bra i vissa sammanhang. Vidare kontrasterar han detta mot realistens synsätt enligt vilket antagandena bör vara praktiskt relevanta och också fungera i andra sammanhang. För att förklara och förutsäga ekonomiska fenomen krävs teorier som ger förståelse för underliggande mekanismer i det ekonomiska systemet; att endast finna korrelationer mellan händelser är inte tillräckligt.

När det kommer till nationalekonomins möjligheter att förutsäga ekonomin är Pålsson Syll (2001) skeptisk eftersom detta kräver slutna villkor. Nationalekonomin kan inte skapa slutna system eftersom experiment är svåra att

genomföra: "Människan själv förändras ständigt och påverkar och förändrar kontinuerlig[t] sin omgivning och därigenom villkoren för det egna agerandet" (s 161). Han menar att förutsägelser på sin höjd kan göras genom att påvisa tendenser. "Ur detta perspektiv är det inget direkt formellt fel i det sätt som ekonomiska teorier är uppbyggda på. Problemet är att de antaganden om individer och betingelser man gör är så orealistiska och att man ibland tar modellen för verkligheten själv" (s 163). En viktig skillnad mellan naturvetenskapen och samhällsvetenskapen är att de förhållanden under vilka naturvetenskapliga lagar gäller oftare faktiskt förekommer i verkligheten; ekonomiska lagar opererar i föränderliga förhållanden från vilka den ekonomiska analysen måste abstrahera i större utsträckning (Roll 1973). Tullberg (2006) tar inte upp denna kritik och menar i stället att realistiska beskrivningar av händelseförlopp snarare bör ses som ett komplement till den viktigare målsättningen; att tillhandahålla förutsägelser, och gör en något orättvis jämförelse mellan tvivelaktiga tolkningsförsök och goda prognoser. Jag vill här poängtera att god prognosförmåga inte, vilket Tullberg antyder, är detsamma som förståelse.

Avslutningsvis kan sägas, vilket tidigare påpekats av Kerkmeester (2000), att en medelväg mellan renodlade instrumentalister och realister torde resultera i slutsatsen att vikten av realistiska antaganden är avhängig syftet med teorin. Är målet att göra förutsägelser och orealistiska teorier kan tillhandahålla goda förutsägelser så är inte antagandenas sanningshalt särskilt problematisk. Är målet i stället att förklara hur saker de facto fungerar är realistiska antaganden dock mycket viktiga.

REFERENSER

- Friedman, M (1953), "The Methodology of Positive Economics", i Friedman, M, *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago.
- Kerkmeester, H (2000), "Methodology: General", i Bouckaert, B och G De Geest (red), *Encyclopedia of Law and Economics*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Lawson, T (2001), "Two Responses to the Failings of Modern Economics: the Instrumentalist and the Realist", *Review of Population and Social Policy*, nr 10, s 155-181.
- McCloskey, D N (1983), "The Rhetoric of Economics", *Journal of Economic Literature*, vol 21, s 481-517.
- Pålsson Syll, L (2001), *Den dystra vetenskapen – Om nationalekonomins och nyliberalismens kris*, Atlas Akademi, Stockholm.
- Roll, E (1973), *A History of Economic Thought*, Faber and Faber, London, 4:e upplagan.
- Torrance, T (2001), "The Philosophy and Methodology of Economics", i Mair, D och A Miller (red), *A Modern Guide to Economic Thought*, Edward Elgar, Aldershot.
- Tullberg, J (2006), "Ekonomisk imperialism – ett tvärvetenskapligt framsteg eller en villövåg?", *Ekonomisk Debatt*, årg 34, nr 6, s 79-90.